

УДК 279.123-243.65+271.2-265:82-36

Цитування:

Смоліна О. О. Євангельська притча і православний анекдот: спільне та відмінне. *Культура і сучасність* : альманах. 2021. № 2. С. 39–44.

Smolina O. (2021). Gospel parable and Orthodox joke: general and special. *Kultura i suchasnist* : almanakh, 2, 39–44 [in Ukrainian].

Смоліна Ольга Олегівна,
доктор культурології, професор,
професор кафедри філософії, культурології
та інформаційної діяльності
Східноукраїнського національного
університету імені Володимира Даля
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2369-3738>

ЄВАНГЕЛЬСЬКА ПРИТЧА І ПРАВОСЛАВНИЙ АНЕКДОТ: СПІЛЬНЕ ТА ВІДМІННЕ

Мета роботи: виявлення специфіки православного анекдоту шляхом його зіставлення з близькою за функцією євангельською притчею. **Методологія:** в межах культурологічного підходу застосовані методи порівняльного аналізу, індукції, дедукції. **Наукова новизна:** вперше проведено культурологічний аналіз співвідношення євангельської притчі і православного анекдоту, виявлені як об'єднуючі їх, так і специфічні для кожного з явищ ознаки. **Висновки:** православний анекдот може бути названий притчовим анекдотом. Сучасний православний анекдот має низку характеристик притчі: описуючи конкретну ситуацію він базується на євангельському вченні; як і притча, він має два шари: прив'язану до сучасності форму і позачасовий глибинний релігійний моральний зміст; основною його метою є зведення розуму людини від земного до небесного. Водночас низка специфічних характеристик не дозволяють абсолютно ототожнити їх: православний анекдот створюється на основі сучасного матеріалу; на відміну від притчі він передбачає сміхову реакцію. Анекдот за формою, але з глибинним притчовим змістом здатний необтяжливо проникати у свідомість секулярної людини, налаштованої на легкість і байдужої до рефлексії. Таким шляхом православ'я, як і в попередній період свого існування, прагне відповісти на запити часу, трансформуючи форму, але не змінюючи при цьому глибинну сутність свого вчення.

Ключові слова: анекдот, притча, православний анекдот, євангельська притча, метанаратив, сучасна православна культура, секулярне суспільство.

Smolina Olga, Doctor of Science in Cultural Studies, professor, Philosophy, Cultural Studies and Informational Activity Department, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University

Gospel parable and Orthodox joke: general and special

The purpose of the article is to reveal the specifics of the Orthodox joke by comparing it with the Gospel parable having a similar function. **Methodology.** Within the framework of the cultural studies approach, the methods of comparative analysis, induction, and deduction were applied. **Scientific novelty.** The cultural studies analysis of the correlation between the Gospel parable and the Orthodox joke has been carried out for the first time, both unifying and specific characteristics to each of the phenomena have been identified. **Conclusions.** An Orthodox joke can be called a parable joke. A modern Orthodox joke has a number of characteristics of a parable: describing the particular situation, it is based on the Gospel teaching; like a parable, it has two layers: a form tied to modernity and a timeless deep religious moral meaning; its main goal is to raise the human mind from earthly to heavenly. At the same time, a number of specific characteristics do not allow us to identify them: the Orthodox joke is created based on modern material; unlike a parable, it involves a laughing reaction. The Orthodox joke (as a joke in form, but with a deep parable content) is able to easily penetrate the consciousness of a secular person who is tuned in to ease and not accustomed to reflection. In this way, Orthodoxy, as in the previous period of its existence, seeks to respond to the needs of the time, transforming the form, but not changing the deep essence of the teaching.

Key words: joke, parable, Orthodox anecdote, Gospel parable, metanarrative, modern Orthodox culture, secular society.

Актуальність теми дослідження. Анекдот як історико-культурний феномен і як літературна форма – явище світське. Появу анекдоту відносять до 18 століття і спочатку під ним мали на увазі курйозну або просто цікаву історію з життя історичної особи. Анекдот в звичному нам вигляді як коротка історія,

смішна розв'язка якої міститься в кінці, поширюється з 19 століття. М. Каган відзначає, що світ анекдоту охоплює три жанрові сфери, що представляють основні інтереси інтелігенції – політичну, етичну і еротичну [1, 9]. Водночас на сьогодні можна спостерігати поширення анекдоту в сфері, в якій його існування не було

помічено раніше, – в православній культурі. Мова в цьому випадку йде не просто про жарт або дотепне висловлювання (які містяться вже в Святому Письмі й пізніше), але про короткі історії зі смішним кінцем, зміст і гумор яких може бути зрозумілий переважно тим, хто живе в православній традиції. В інтернеті досить є сайтів, груп в соціальних мережах з назвами «Православні жартують», «Православний гумор», «Кращі православні анекдоти» та ін. Про які процеси в православ'ї, православної культури та соціумі свідчить поширення цього явища? Як співвідноситься православний анекдот з літературними формами, традиційними для православ'я? Пошук відповідей на ці питання є актуальним для розуміння особливостей сучасної культури загалом і православної культури зокрема.

Аналіз досліджень і публікацій. Говорячи про сміх і його сприйняття в християнстві, часто пишуть про «сміхову культуру» в період Середньовіччя. Однак, ми не можемо говорити про існування анекдоту в його звичній формі в той період, а скоріше про пародію. Д. Лихачов на літературному матеріалі Стародавньої Русі пише, що «цей сміх найчастіше звернений проти самої особистості яка сміється і проти всього того, що вважається святим, побожним, почесним. <...> У давньоруському сміху є одна загадкова обставина: незрозуміло, яким чином в Стародавній Русі могли в таких широких масштабах терпіти пародії на молитви, псалми, служби, на монастирські порядки і т. п. Вважати всю цю багату літературу просто антирелігійною і антицерковною мені видається не дуже правильним. Люди Стародавньої Русі в масі своїй були, як відомо, в достатній мірі релігійними, а мова йде саме про масове явище. До того ж більшість цих пародій створювалася в середовищі дрібних кліриків» [3, 347]. Д. Лихачов зауважує, що це не звична нам пародія, а середньовічний тип пародії. Це і не сатира, а спосіб створення антисвіту, антикультури, які є підкреслено нереальними. «Антисвіт Стародавньої Русі протистоїть тому не звичайній реальності, а якоїсь ідеальній реальності, кращим проявам цієї реальності. <...> Сутність сміху пов'язана з роздвоєнням. Сміх відкриває в одному інше, не відповідне: у високому – низьке, в духовному – матеріальне, в урочистому – буденне, в обнадійливому – те, що розчаровує. Сміх ділить світ навпіл, створює нескінченну кількість двійників, створює сміхову "тінь" дійсності, розколює цю дійсність» [3, 358, 378]. Очевидно, що ці характеристики не властиві явищу анекдота.

Досліджень, присвячених безпосередньо православному анекдоту, небагато. І. Шаліна розглядає це явище з філологічної точки зору, виділяє його коло соціокультурних типажів, функції і допустимі межі смішного в православному середовищі, механізми створення комічного ефекту [9]. М. Сергєєв є укладачем збірки жартів і анекдотів, які перебувають в контексті іудео-християнської традиції. У передмові до видання автор розмірковує про співвідношення сміху і віри, сенс поняття «релігійний гумор» [10]. Співвідношення сміху і релігії стало темою передачі Я. Кротова на радіо «Свобода» [2]. Автор і гості передачі, спираючись на Д. Лихачова, зіставляють поняття «сміх» і «глум, знущання», відзначаючи, що якщо перше в релігії є прийнятним, то друге, безумовно, ні.

Тема співвідношення православного анекдоту і євангельської притчі ще не має наукової розробки в культурології. Тому, метою дослідження є виявлення специфіки православного анекдоту шляхом його зіставлення з близькою за функцію євангельською притчею.

Виклад основного матеріалу. Традиційними для православної культури літературними формами є притча, проповідь, агіографічні твори. Всі вони, як відомо, мали характер настанови, повчання. Ось як, наприклад, дається визначення притчі в одному із сучасних словників: «невеликий розповідний твір повчального характеру, що містить релігійну або моральну настанову в алегоричній формі. <...> Притча часто використовується з метою прямої настанови, тому включає пояснення алегорії. Широке поширення отримали притчі з релігійним змістом ("повчанням")» [6]. Приклади сучасного православного анекдоту свідчать, що в ньому також є сильною дидактична, моральна, повчальна складова: «Помер добродішній чоловік. Як годиться, опинилася біля Райських воріт, вони закриті, їх охороняє ангел. Чоловік розгубився: – А як пройти всередину? – Простіше простого! – Ангел дістає зошит. – Розповідай мені всі свої добрі справи, а я буду нараховувати тобі бали. Сто балів набереш – проходи! – Всього-то? – зрадив чоловік. – От! Я прожив зі своєю дружиною півстоліття і жодного разу її не зрадив! Навіть у своєму серці! – О це чудово! – вигукнув ангел. – За це ти отримуєш цілих три бали! – Три бали?! - чоловік знизав плечима. – Ну, добре, я регулярно ходив до церкви, давав

десятини і брав участь в служіннях ... Ангел затріпотів крилами: – Чудово! Гідне захоплення і ... двох балів! – Двох? Всього двох?! Гарзд, слухай же тоді! Я організував безкоштовну їдальню і працював в будинку для літніх людей! – Фантастика! Ще чотири бали! – ангел акуратно записав чергову цифру в зошит. – Так що ж це таке?! Я розповів тобі все своє життя, і заробив тільки дев'ять очок?! – чоловік був у розпачі. – В такому разі, потрапити на Небеса можна тільки по благодаті Божій! Ангел рве зошит: Проходь!» [4].

«Два ангела збираються у відпустку. Ти як? – питає один. – Ох! Втомився жахливо! – відповідає інший. Не повіриш, вимотався, сил немає! Через кожні півхвилини: від Господа – до Землі, від Землі – до Господа, туди-сюди, туди-сюди ... А сам? – Так я, чесно кажучи, і відпустки не особливо потребую. Я цілий день на хмаринці сиджу, відпочиваю. А ти ким же працюєш, якщо не секрет, що так доводиться мотатися? – Листоношею, ношу Богу послання. – Ти ба! І я листоношею! А в тебе які послання? – "Подай, Господи! .." А у тебе? – Е-е! А у мене "Дякую Тобі, Господи!"» [4].

У зв'язку з цим необхідно з'ясувати, як співвідносяться православний анекдот і притча. Зіставлення анекдоту як такого і притчі здійснив В. Тюпа на матеріалі творів А. Чехова [7]. Дослідник пише, що обидва ці феномени є долітературними за своїм походженням формами малого епосу, що виникли і еволюціонували довгий час окремо від основного русла становлення романної форми [7]. Узагальнивши подальші міркування автора можемо також виділити такі спільні їх риси:

– обидва жанри полягають в розгортанні характеристики вчинків або людини;

– обидва жанри орієнтовані на усне побутування;

– для розуміння притчі або анекдоту необхідна попередня обізнаність і готовність адресата до адекватного реагування;

– для обох жанрів характерна або фрагментарність сюжету, стислість характеристик і описів, нерозробленість характерів, акцентована роль «укрупнених» деталей, лаконізм і точність словесного вираження.

У той же час В. Тюпа характеризує анекдот і притчу як жанри діаметрально протилежні [7]. Підставою для цієї позиції є такі характеристики, взяті узагальнено:

– притча є супутником сакрального переказу, а анекдот – політичної історіографії;

– у своєму граничному вираженні анекдот стає гостротою, а притча – афоризмом,

прислів'ям;

– слово притчі – авторитарне, повчальне, розважливе, імперативне, дидактичне, «замкнуте» слово, що обходиться і без співрозмовника: притчу можна «розповісти» і собі самому; слово анекдота – ініціативне, легковажне, курйозне своєю оказіональною безпрецедентністю (неологізм, наприклад). Анекдотичне слово принципово «розімкнуте», діалогічне, без слухача його немає: анекдот неможливо розповісти самому собі;

– якщо в анекдоті мова завжди ведеться про інших, то притча говорить перш за все про наше життя;

– якщо анекдот редукує характер до шаржу, то притча належить до культурної традиції, яка не знала мислення характерами;

– притча прагне досягти максимального суміщення морального досвіду героя і читача (слухача), її переконливість ґрунтується на співпереживанні. Анекдот же культивує ефект відчуження, відсторонення персонажа в його індивідуальній курйозності;

– анекдот пропонує фрагментарну і миттєву (минушу), оказіональну в своїй авантюрній розімкнутості, картину світу, де всесильним є випадок. Притча ж творить картину світу внутрішньо єдину і замкнуту, позачасову, телеологічну в своєму універсалізмі; в ній панує закономірність долі.

Слід відзначити, що по відношенню до православного анекдоту не всі зазначені вище характеристики виконуються. Так, наприклад, в православному анекдоті мова не ведеться про якихось «інших». У типажах, героях анекдоту, наділених певними характеристиками, даються приклади (переважно антиприкладі) поведінки середньостатистичного мирянина, священика, ченця. Ці типажі наводяться з метою, щоб кожен впізнав в них себе і встав на шлях метаноїї – виправлення розуму. Дидактична, повчальна функція анекдоту тут очевидна і виступає в якості основної. Наприклад: «У храм під час Літургії вривається людина в камуфляжі, масці і з автоматом в руках і кричить: Ну що, хто готовий за Христа померти – до стіни! До стіни стає кілька людей. – Іншим бігти! І швидко, поки я не передумав! Люди вибігають з храму. Людина знімає маску, куртку, відвертає рясу, відкладає макет автомата і йде до вівтаря: Та ніхто від оглашених, тільки вірні, ще і ще в мирі Господу помолимося ...» [5]. «Помер атеїст. Раптом розуміє, що стоїть біля небесних воріт. Потоптався, робити нічого – стукає. Ніякої реакції. Знову стукає. Знову тиша. Втретє ногою б'є щосили. Виходить апостол Петро:

Що тобі, брат? – Ви що, заснули тут всі?! Я вимагаю, щоб мене пропустили до Бога! – Почекай тут ... Петро поспішає до Бога: Господи, до Тебе атеїст прийшов. Що йому сказати? – Скажи йому, що Мене немає!» [5]. У наведених прикладах в якості типажів виступають «атеїст», «православний», «священик». І. Шаліна, крім перерахованих, виділяє також типажі «сектант», «православна бабуся», «спокушений», «семинарист» [9]. Православним анекдотом не культивується ефект відчуження, відсторонення персонажа. Навпаки, створюється ефект впізнання, типізації, вживання.

Про православний анекдот також не можна сказати, що він пропонує фрагментарну і миттєву, розімкнуту картину світу. Світ православного анекдоту базується, виходить з єдиної, теологічної, євангельської картини світу, що апріорі розділяється всіма православними. В ньому немає всесильності випадку і авантурної розімкнутості, тобто якостей, які не розділяються православною культурою, але підпадають під визначення гріха сміхотворства.

Стає очевидним, що православному анекдоту притаманні риси притчі.

В. Тюпа, характеризуючи твори А. Чехова, доходить висновку про жанр притчевого анекдоту, який найбільш властивий творчості письменника: «анекдот долає догматизм притчі, притча долає легковажність анекдоту. Так і народжуються твори, подібні притчевому анекдоту» [7]. Механізм з'єднання даних двох форм дослідник бачить так: «оказіональність анекдотичного світосприйняття з його настановою на фіксацію унікального, курйозного, випадкового в будь-якому прояві життя тут пронизана універсалізмом притчевого мислення. Глибинна стратегія притчі призводить до "філософської сублимації" випадкового, анекдотично деталізованого: до його змістового очищення, алегоричної концентрації, до зведення в символ; до постановки в антидогматичній формі анекдоту кардинальних питань буття і особистісного самовизначення» [7].

Якщо очевидно, що православний анекдот – це теж, фактично, притчевий анекдот, то необхідно з'ясувати, як співвідносяться євангельська притча (один з основних джерел моральних і духовно-життєвих імперативів християнства) і православний анекдот.

Л. Урбанович характерні особливості євангельської притчі бачить так:

«1. Євангельська притча – христоцентрична, її сенс, ідея, зміст співвідносяться з Особистістю Христа, Його життям і проповіддю.

2. Вона має сотеріологічну спрямованість, оскільки розкриває таємниці Царства Божого і показує шлях до спасіння.

3. Притча особистісно орієнтована і позачасова. Вона звернена до читача будь-якої епохи, будь-якої культурної традиції за однієї умови – відкритості серця для її сприйняття і твердої впевненості проходження їй» [8, 228].

Євангельська притча – це пояснення будь-якої духовно-моральної істини за допомогою порівняння («притча» – від грецького «параволі», що означає порівняння, уподібнення). Базовою ситуацією для євангельської притчі завжди була сцена з повсякденного життя, добре знайома слухачеві початку другого тисячоліття. Будучи, таким чином, носіями певної традиції, притчі включають сучасного читача в контекст історичних, етнічних, релігійних і культурних відносин. Другим і головним «шаром» притчі є її духовно-моральний зміст, заради висловлювання якого вона і звучить.

Православний анекдот створюється на основі, переважно, сучасного матеріалу і контексту, знайомого читачеві. Але за його основу можуть бути взяті і базові для православ'я теми (наприклад, «пекло – Рай», «ангели – демони», «світ земний – світ небесний» тощо), тобто рефлексія другого шару притчі, розкрита і засвоєна за минулі два тисячоліття. Сенсом анекдоту, як і притчі, є показ невідповідності норми і реального стану справ. (Христос, як відомо, в православ'ї розуміється не як ідеал, але як норма, до якої змогли певною мірою наблизитися лише деякі люди – святі, праведники; більшість же залишається в стані нижче норми, протиприродному).

Православний анекдот, як і євангельська притча, є христоцентричним. Як на фундаменті він стоїть на євангельському вченні і в своїй критиці та сприйнятті дійсності виходить з нього. З цієї причини можемо сказати, що православний анекдот, як і притча, своєю стратегічною метою має спасіння людини, бо вказує їй на її сьогоденну недосконалість. Але сотеріологічна спрямованість євангельської притчі, безумовно, проявлена більш яскраво й інтенсивно (з тієї причини, що автором її є сам Христос, що вона передбачає не сміхову реакцію, а вдумливе розмірковування і зіставлення, що вона

міститься в авторитетному Богом натхненному джерелі тощо).

Якщо євангельська притча «особистісно орієнтована і позачасова», то православний анекдот актуальний, часто персоналізований (описує конкретну ситуацію, в якій себе впізнати може обмежене коло людей), і прив'язаний до місця і часу. Але анекдот тому і православний, що ставить людину в ситуацію морального вибору, опосередковано зводить її до вершин євангельського вчення.

Специфіку православного анекдоту, також, фактично притчевого анекдоту, думається, слід позначити таким чином. Анекдот народжується з самої повсякденної практики життя православних парафій та монастирів, з взаємопроникнення секулярної і православної культур, і виникнення взаємного нерозуміння внаслідок відмінності їх базових настанов. Наприклад: «Церковна лавка: Матушка, а у вас іконки є? – Є. – А якщо я козерог, мені яку треба? – А вам би краще до ветеринара звернутися!» [5]. Приклад анекдотичного випадку, свідком якого була автор цієї статті: в храмі закінчується служба і готується хресний хід; хор спускається вниз, чоловіки виносять хоругви, священники виходять на середину храму; одна бабуся тягне за руку іншу і каже: «Підемо, підемо швидше, зараз почнеться хрестовий похід!».

Багато анекдотів залишаються на цій стадії ілюстрації кумедних або проблемних моментів церковного і православного духовного життя. Частина ж історій, внаслідок рефлексії їх авторів або очевидців, зіставлення зі змістом віровчення, Писання та Передання, переходить на більш високий рівень узагальнення. «Стареньку прочанку в Оптиній пустині направили до о. Досифея. Ім'я складне, незвичне, забула старенька ... І ось вона, випадково зустрівши поименованого отця, але не знаючи його в обличчя, запитує: – Батюшка, підкажіть, де мені знайти отця Фарисея? Він посміявся і каже: Так, мати, до будь-якого з нас звернися – не помилишся!» [5].

Створюється враження, що низка анекдотів спеціально вигадується народними авторами для привернення уваги і корекції деяких сторін життя православної громади або проблем сучасного існування православної культури. Наприклад: «Близнюки-ембріони розмовляють в утробі матері: Слухай, ти віриш у всі ці розповіді про життя після пологів? – У байки про маму? Про те, що там ми зможемо самі ходити і їсти своїм ротом? – Так. І що там буде багато світла, а мама стане про нас піклуватися ... – Повна нісенітниця! Життя – це

суцільне страждання в темряві і тісноті. Крім того, "звідти" ще ніхто не повертався!» [5].

І. Шаліна пише, що в православному середовищі не прийнято розповідати анекдоти, і це причина, з якої православний анекдот не існує як усна форма, але, переважно, як письмова. Можна доповнити, що, крім цього, саме православ'я і ширше - християнство - це релігія Письма, Книги (як і породжена ним культура). Існуванням в письмовій формі відбувається включення нового явища православного притчевого анекдоту до традиції.

Наукова новизна проведеного дослідження полягає в тому, що вперше здійснено культурологічний аналіз співвідношення євангельської притчі і православного анекдоту, виявлені як об'єднуючі їх, так і специфічні для кожного з явищ ознаки.

Висновки. Сучасний православний анекдот – це варіація притчі, базою для якої є євангельське вчення. Сучасний православний анекдот має такі характеристики притчі:

– описуючи конкретну ситуацію, православний анекдот, проте, базується на євангельському віровченні;

– як і притча, він має два шари: прив'язану до сучасності форму і позачасовий глибинний релігійний моральний сенс;

– основною функцією православного анекдоту є зведення розуму людини від земного до небесного;

Водночас, низка характеристик відрізняють православний анекдот від євангельської притчі, що не дозволяє абсолютно ототожнити їх:

– православний анекдот створюється на основі сучасного матеріалу і знайомого читачеві контексту;

– православний анекдот, на відміну від притчі, передбачає сміхову реакцію;

– якщо євангельська притча позачасова і за часом виникнення належить до епохи, яка не знала мислення характерами, то православний анекдот більшою мірою прив'язаний до місця, ситуації і часу.

Авторитарна, повчальна, імперативна форма притчі важко сприймається нашим сучасником, в чому проявляється зазначене Ж. Ф. Ліотаром недовіра до метанаратива. Анекдот за формою, але з глибинним притчевим змістом (притчевий анекдот) здатний необтяжливо проникати в свідомість секулярної людини, яка не звикла до рефлексії й налаштована на легкість. Таким шляхом православ'я, як і в попередній період свого

існування, прагне відповісти на запити часу, трансформуючи форму, але не змінюючи при цьому глибинну суть свого вчення.

Література

1. Каган М. С. Анекдот как феномен культуры. Материалы круглого стола 16 ноября 2002 г. СПб. : Санкт-Петербургское философское общество, 2002. С. 5–16.
2. Кротов Я. Смех и религия. URL: <https://www.svoboda.org/a/28402426.html> (дата обращения: 02.03.2021).
3. Лихачев Д. С. Смех в Древней Руси. Ленинград, Наука, 1984. 295 с. Совместно с А. М. Панченко и Н. В. Поньрко. Авт. след. ст.: Предисловие. С. 3–6; Смех как мировоззрение. С. 7–71. URL: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Literat/lihach/index05.php (дата обращения: 02.03.2021).
4. Сегеда А. Дюжина добрых шуток, анекдотов и афоризмов. 18.02.2016. URL: <https://pravoslavie.fm/yumor/dyuzhina-dobrykh-shutok-anekdotov-i-afori/> (дата обращения: 02.03.2021).
5. Сегеда А. 75 лучших анекдотов Православного мира. 19.03.2018. URL: <https://pravoslavie.fm/interested/75-luchshih-anekdotov-pravoslavnogo-mira/> (дата обращения: 02.03.2021).
6. Словарь литературоведческих терминов под ред. С. П. Белокуровой. Москва, 2005.
7. Тюпа В. И. Анекдот и притча. Художественность чеховского рассказа. Москва, 1989. С.13–32.
8. Урбанович Л. Н. Евангельские притчи в межпредметной интеграции школьного образования. Вестник *Русской христианской гуманитарной академии*. 2015. Том 16. Выпуск 4. С.223–233.
9. Шалина И. В. Юмор в православной среде. URL: <http://uralsky-missioner.ru/doc/423> (дата обращения: 02.03.2021).

10. Sergeev M. Smile from Heaven. Edited by Susanna Kummel. Boston, 2012. 179 p.

References

1. Kagan, M. S. (2002). Anecdote as a cultural phenomenon. Materials of the round table on November 16, 2002, St. Petersburg: St. Petersburg Philosophical Society, 2002. 5-16 [in Russian].
2. Krotov, Y. Laughter and religion. Retrieved from: <https://www.svoboda.org/a/28402426.html> [in Russian].
3. Likhachev, D. S. (1984). Laughter in Ancient Russia. Leningrad, Science, 295 Retrieved from: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Literat/lihach/index05.php [in Russian].
4. Szegeda, A. (2016). A dozen of good jokes, anecdotes, and aphorisms. Retrieved from: <https://pravoslavie.fm/yumor/dyuzhina-dobrykh-shutok-anekdotov-i-afori/>
5. Szegeda, A. (2018). 75 best jokes of the Orthodox world. Retrieved from: <https://pravoslavie.fm/interested/75-luchshih-anekdotov-pravoslavnogo-mira/> [in Russian].
6. Dictionary of literary terms (2005). Ed. S. P. Belokurova. Moscow [in Russian].
7. Tyupa, V. I. (1989). Joke and parable. The artistry of Chekhov's story. Moscow. 13-32 [in Russian].
8. Urbanovich, L. N. (2015). Gospel parables in the interdisciplinary integration of school education Bulletin of the Russian Christian Humanitarian Academy. Vol. 16. Is. 4. 223–233 [in Russian].
9. Shalina, I. V. Humor in the Orthodox environment. Retrieved from: <http://uralsky-missioner.ru/doc/423> [in Russian].
10. Sergeev, M. (2012). Smile from Heaven. Edited by Susanna Kummel. Boston. 179 [in English].

*Стаття надійшла до редакції 23.06.2021
Отримано після доопрацювання 20.07.2021
Прийнято до друку 27.08.2021*